

ALÁNOK: EREDET, KAPCSOLAT A HUNOKKAL ÉS ÖRÖKSÉG

A K H M E D G L A S H E V

K I V O N A T: A cikk az alánok származásának, a népvándorlásban játszott szerepüknek, valamint a hunokhoz fűződő etnikai és kulturális kapcsolatának jár utána. A szerző gondosan tanulmányozza a hunokra és az alánokra vonatkozó írott forrásokat és régészeti adatokat, tájékoztatást ad a szkíták, szarmaták, alánok, hunok, *xiongnu*, valamint a kaukázusi és szibériai népek DNS-éről, valamint a magyar jászokéről. Az ókori források és a régészeti adatok szerint alánok és hunok már a Kr. u. első századokban is éltek az Urálon túli kaukázusi főhegységig terjedő területen. A szerző arra a következtetésre jut, hogy lehetetlen elkülöníteni a Kr. u. 3–4. századi késő szarmata, hun és alán emlékeket, hiszen az Urálon túlitól Magyarorszáig egy meglehetősen homogén polikróm (*cloisonné*) stílusú kultúrával találkozunk. A fej mesterséges deformációja a szarmaták, alánok és hunok körében terjedt el. A szerző úgy véli, hogy a hun üstök nagy jelentőséggel bírtak a hunok számára, és kapcsolat mutatható ki köztük és a szkíta és szarmata üstök között. Meggyőződése, hogy a modern kori Magyarország és Ausztria területén található műemlékek nagy jelentőséggel bírnak az európai hunok kultúrájának rekonstrukciója szempontjából. A cikk a karacsáj-balkár nyelv és kultúra alán és hun kulturális elemeit is tanulmányozza.

K U L C S S Z A V A K: alánok eredete, hunok és alánok kapcsolata, polikróm (*cloisonné*) stílus, fej mesterséges deformációja, hun üstök, hunok és *xiongnu*, karacsáj-balkárok, DNS

Glashev, Akhmed
Alans: origin, relation to hunns and heritage

ABSTRACT: The article is devoted to the origin and the role of the Alans in the Great Migration of Peoples, and their ethnic and cultural connection with the Huns. The author carefully studies written sources and archaeological data on the Huns and Alans, provides information on the DNA of the Scythians, Sarmatians, Alans, Huns, Xiongnu, and the peoples of the Caucasus and Siberia, and on the Hungarian Yasses. According to ancient sources and archaeological data, the Alans and the Huns already lived in the territory from the Trans-Urals to the Main Caucasian Range in the first centuries AD. The author concludes that it is impossible to separate the late Sarmatian, Hunnic and Alanic monuments of the 3rd - 4th centuries AD since we deal with a rather homogeneous culture of polychrome (*cloisonné*) style from the Trans-Urals to Hungary. The artificial deformation of the head spread among the Sarmatians, Alans, and Huns. The author believes that the Hunnic cauldrons were of great importance to the Huns, and Hunnic cauldrons have links to the Scythian and Sarmatian cauldrons. He is also convinced that the monuments in the territory of modern Hungary and Austria are of great importance for the reconstruction of the culture of the European Huns. Alanic and Hunnic cultural elements in the Karachay-Balkar language and culture are studied in the article.

KEYWORDS: Origin of the Alans, relation between the Huns and the Alans, polychrome (*cloisonné*) style, artificial deformation of the head, Hunnic cauldrons, the Huns and the Xiongnu, Karachay-Balkars, DNA

Az alánokat Lucius Anneus Seneca (Kr. e. 4. – Kr. u. 65.) az északi fekete-tengeri térségben említi; „vad (vagy harcias) alánoknak” nevezi őket, akik az Istros (Duna) folyón túl élnek.¹ Körülbelül ugyanabban az időben Seneca unokaöccse, Marcus Annaeus Lucanus (Kr. u. 39–65) is említette az őket:

---

1 Annaeus Seneca: Thyestes 627–631.

„Si vos, o Parthi, peterem cum Caspia claustra
 Et sequeretur duos aeterni Martis Alanos,
 Passus Achaemeniis late decurrere campis
 In tutam trepidos numquam Babylona coegi.”

„[H]a mikor a Kaspi-kapuk felé mentem, és az örök harcban lévő kemény alánokat üldöztem, eltűrtém, hogy ti parthusok szabadon száguldjatok a perzsa mezőkön és soha nem kényszerítettelek, hogy sietve Babylónban keressetek menedéket.”² Az alánoknak e két legkorábbi említését a fekete-tengeri térség és az Észak-Kaukázus sztyeppéi környékén néhány más szerző is alátámasztja. Josephus Flavius (37–100) a Tanaishoz és a Maiótis-tóhoz közel említi az alánokat (*De bello Iud.* VII, 7, 4). Cassius Dio (szül. 155) beszámol róla, hogy az alánokat Ibéria királya, II. Farasman felbérlete, hogy támadják meg a parthusokat, és e célból megengedte, hogy az alánok átkeljenek a területein, azok pedig megrohanták Médiát és feldúlták. Dionysios Periégétés (I–II. század) az alánokat a keleti fekete-tengeri térségben élő népek közt említi.³ Suetonius Tranquillus (75–160) is a Kaukázusban említette az alánokat⁴, mikor a rómaiak harci cselekményeit írta le ellenük.⁵ Lukianos (120/125–190 körül) hivatásos harcosokként írja le őket és aktív részvételüket említi a politikai eseményekben.⁶ Talán ezek az első beszámolók az alánok jelenlétéről a Kaukázus–Fekete-tenger térségében mint jelentős katonai-politikai erőé. A későbbi bizánci és keleti szerzők is sokat írnak az alánokról.

Az alánok történelme és eredete régen felkeltette az európai tudósok figyelmét. Az első munkák az alánokról a XIX. század első felében jelentek meg. Az alánokat hosszú ideig iráni népnek tekintették. Ezt a véleményt a híres Kaukázus-utazó és -kutató, Heinrich Julius Klaproth fogalmazta meg. 1822-ben, az *Annales des Voyages* 15. kötetében jelentette meg a következő cikket: *Mémoire*

2 Annaeus Lucanus: *Pharsalia* VIII. 222–225.

3 Dionysios Periégétés: 303–310.

4 Suetonius egyetlen helyen említi az alánokat, nem a rómaiak, hanem a parthusok katonai akciójánál, nem ad meg értékelhető földrajzi helyet. – a szerk.

5 Suetonius Tranquillus: *Lib. VIII. Vita Vespasiani* 2.

6 Lucianus Samosatensis: *Dialogi* 54–55.

dans lequel on prouve l'identité des Ossètes, peuplade du Caucase, avec les Alains du moyen age. Ettől a publikációtól fogva széles körben elterjedt az elmélet, miszerint az oszétok az alánoktól származnak, J. Klaproth érvei kétes voltának dacára, hiszen ő semmilyen bizonyítékot nem mutatott be. Ezt a nézetet támogatta Vszevolod Miller orosz orientalista és Vaszilij Abajev szovjet tudós is. Az utóbbi 1949-ben megjelentetett *Oszetyinszkij jazik i folklor* (Az oszét nyelv és folklór) című munkájában fejtette ki a főbb érveket. 1943–1955 közt a karacsajok és balkárok (Sztálin rendelete) Közép-Ázsiába voltak deportálva, és történelmük tilalom alá került. Ez széles teret engedett V. Abajevnek tevékenységére, és teljességgel tabula rasát jelentett az alán történelemben. A következő feliratos emlékeket tartották az „alán nyelv” emlékeinek:

1. A görög betűs „alán” feliratú Zelencsuk-emléket a XIX. században az orosz utazó, D. Sztrukov fedezte fel Karacsájban. Először is, ennek az emléknak még nem sikerült a helyét meghatározni, csak D. Sztrukov rajzáról ismerjük. Miller és Abajev számos elfogadhatatlan módosítást hajtottak végre a feliraton, hogy lehessen oszét nyelven olvasni. Másodszor, ha D. Sztrukov rajzát tekintjük, nyilvánvaló, hogy ez egy görög titkosírással készült, a XVI–XVII. századnál nem korábbi felirat lehet (ha egyáltalán létezik).
2. Annak a XIII–XIV. századi görög liturgikus kéziratnak a glosszái, mely az Orosz Tudományos Akadémia Könyvtárának Levéltárában található (lásd Engberg és Lubockij cikkét⁷), nem iráni nyelvűek. Mindazáltal ez nyilvánvalóan görög titkosírás, és bármely nyelven olvasható (még akár magyarul is). Lubockij adta ki és megjegyezte, hogy „egyetlen nyelven sem lehet kiolvasni”, de kifejezte a véleményét, hogy ez lehet az alán nyelv. Ez az előzetes vélemény alapozta meg azt a hibás irányt, amelyet most sok szerző követ.
3. A magyarországi ún. *Jász Szójegyzék* sem lehet „alán” nyelvmélnék tekinteni. A szavak többnyire törökös nyelvűek, és a maradék

7 Engberg–Lubotsky 2003, 41–46.

sem valóban iráni. Ez a nyelvmélték nem tartozott a jászokhoz, ez csupán Németh Gyula önkényes meghatározása.

4. Ióánnész Tzetzés: *Theogonia*. Az ebben a kéziratban megőrzött „alán” mondat is bármely nyelven elolvasható, különösen török és néhány más európai nyelven, ha úgy módosítjuk, amint az V. Abajev gyakorlata volt.

Milyen következtetést vonhatunk le ebből? Sajnos jelenleg nem ismerjük az alán nyelvnek sem feliratos, sem kéziratos emlékét. Elfogadhatatlan egy nyelvészeti rekonstrukció esetében, hogy súlyos feltételezéseket tegyenek egy kézirat eredeti szövegével kapcsolatban, ahogy azt V. Abajev tette. Ugyanakkor van más jellegű adatunk az alánok nyelvéről: személynévek, helynévek és címek. Ezen szavak több mint 90 %-a török nyelvekből fordítható és értelmezhető.

A szovjet időkben a szkíták, a szarmaták és az alánok iráni nyelvű népeknek lettek minősítve. Ez képtelen, kártékony alapvetésekhez vezetett, mint első szabály: „A szkíták és az alánok iráni nyelven beszéltek” és második szabály: „Még ha egy szkíta vagy alán szó nem vezethető is le vagy értelmezhető az iránból, akkor sem szabad a török nyelvekből levezetni az első szabály miatt. Ezeknek a szabályoknak a használata általános volt V. Abajevnél és más szovjet szerzőknél. Az alánok iráni eredete mellett a szovjet és orosz régész, V. Kuznetsov⁸ és a magyar nyelvész és orientalista, J. Harmatta⁹ érvelt.

Nézzük meg Abajev néhány példáját:

- a szarmata név *Asār* Ἀσαρος (II) < óiráni *a-sara-* ‘fejnélküli’;
- szkíta-szarmata *Ärgotak* Ουαργιάδακος (O) < *varg-adak* ‘farkasevő’;
- szarmata *Harakin* Χαράκινης (0) = oszét ‘szürke számár’;
- szarmata *Torekked* Τορεκκάδοα < *ad* - ‘enni’ és az oszét *turæ* ‘leves’(?) = ‘Aki levest eszik’ stb.¹⁰

8 Kuznetsov 1992.

9 Harmatta 1951, 261–314; Harmatta 1950; Harmatta 1970.

10 Abaev 1949, 151, 159.

Mindeközben sokkal valószínűbbnek találjuk a török etimológiai példákat a fent említett nevek esetében:

- *Asār*, Ἀσαρος = *As* + *ār* ‘ász ember, harcos’ (ász-harcos);
- *Ärgotak* = *Är* ‘harcos, férfi’ + *got/qut* ‘Isten ereje, dicsőség, boldogság’ + *-ak* (ótörök toldalék);
- *Harakin* = *hara* ‘nagy, erős’ + *kin* stb.

Ugyanez mondható el az orosz orientalista, Vsevolod Miller tanulmányairól, aki nagyban hozzájárult az iráni elmülethez. Elég egyetlen példát felhozni. Bizánci források megőrizték XI. századi *Khaskar* Χασκάρης alán nevet, melynek viselője Iszaakiosz Komnénosz seregében szolgált. V. Miller ezt a nevet a következőképpen magyarázza az oszétből: oszét *xas* ‘zsír’ + *qar* ‘erő’ < óiráni **kara-*, azonban, ahogy arra A. Alemany rámutatott, ezek az „iráni” szavak nem szerepelnek sem az *Inscriptiones antiquae Orae Septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae* (IOSPE) gyűjteményben, sem V. Abaev szótárában, *Historical and Etymological Dictionary of the Ossetian Language*. A. Alemany így összegez: „alapvetően homályos... [.]”¹¹ Ugyanakkor a név széleskörűen elterjedt a török népek körében: *Qasqır* Къаскъыр ‘farkas’ < csuvas *qashqar* кашкър, krími tatár, krimcsák. *qaşqır*, kazak, kirgiz *qasqır* қасқыр¹², a Kaskar/Qasqır/Qasqır-bay Кашкар/Қасқыр/Қасқырбай¹³ kazakh személynévek és a *tatár Kashkar*¹⁴ A *Kashkār* Кашкър ‘farkas’ név szent és mágikus erejű volt a csuvasoknál. A csuvasok akkor adták ezt a nevet, amikor meg akarták védeni a gyermeket a gonosztól. Széleskörűen elterjedt volt azoknál a családoknál, amelyekben gyakran előfordult a korai gyermekhalál.¹⁵ Figyelmet szentelhetünk annak a ténynek, hogy a kazak ‘kaskar’ jelentheti azt is, hogy ‘egyesen odamegy valakihez’ és azt, hogy ‘előre megy’.¹⁶ Mindezeket az érdekes példákat figyelmen kívül hagyta

11 Alemany 2003, 321.

12 Musakulov 1959, 124; Radloff 1899, 354.

13 Dzhanuzakov 1982, 14.

14 Sattarov 1981, 106.

15 Denisov 1959, 28.

16 Radloff 1899, 352, 354.

V. Miller és A. Alemany. Lássunk egy rövid listát azokról a korai alán nevekről, amelyek török eredetre utalnak!

Aspar Ἀσπαρ > bolgár Ἀσπαρούχ – egy V. századi alán hadvezér, aki Róma consulja lett. A. Alemany and V. Abaev nem tudták fordítani és értelmezni ezt a nevet egyetlen iráni nyelvből sem.¹⁷ Az Aspar név megőrződött Ospar formában, és azt jelenti, hogy 'elbizakodott', 'önelégült', 'büszke'.¹⁸ Nyilvánvaló, hogy a név kapcsolatban áll a bolgár kán, *Asparukh* Ἀσπαρούχ¹⁹ nevével ['Nemes eredetű vagy fekete fiú']. Ezt támasztja alá az a tény, hogy az V. századi pseudo-Moses Xorenac'i munkájában ez a név kettéoszlik és *Aspar-hruk* alakban kerül leírásra vagy más forrásokban *Aspar Hroug* alakban.²⁰ A bolgár *Asparukh* jelentése *Aspar-oq* – 'büszke fiú' vagy 'nemes eredetű fiú' ahogy azt a karacsáj-balkár nyelvből fordíthatjuk.

Qandaq Candac, Candax, alán törzsek főnöke a Kr. u. 5. században.²¹ A. Alemany elutasítja V. Abaev oszét értelmezését, miszerint a név jelentése „vászonviselő”, és Altheim (1959–1962 [V]: 27) véleményét említi, aki az avar Qandikhhoz (*ByzTurc* II 135 *Qandiğ*) hasonlította, és hun névnek tartotta.²² Ezt a nevet a török népek is széles körben használják: alt. Qandic Кандык 'kandik *Erythrónium*', Qandikči Кандыкчи 'liliom gyűjtő', kaz. Qandek Кандек 'kis kutya'.²³

Anausis Valerius Flaccus Setinus Balbus által említett alán törzsfőnök a Kaukázusban.²⁴ Ez a név magyarázható a karacsáj-balkár nyelvből: 'bölcs, megértő' + *aučī* (*awčī*) 'vadász': Bölc (Tapasztalt) Vadász. Ez valószínű értelmezése az alán névnek, mivel a karacsáj-balkár epikus szövegekben a vadászok a legtekintélyesebb személyek, akik ismerik az összes utat, valamint azt is, hogyan kell a fegyveres erőket a hegyeken keresztül vezetni. Ezt az értelmezést megerősíti

17 Alemany 2003, 164.

18 Suyunchev–Tenishev 1983, 505.

19 Moravcsik 1958, 77–78.

20 Ibid.

21 Iordanes, *Getica* 265.

22 Alemany 2003, 233.

23 Shatinova 1971, 66.

24 Valerius Flaccus Setinus, 40.

Moses Dasxuranci is, aki azt írja, hogy a kazár kagán egy *Awči-tarkhan* ('vádász') nevű személyt küldött diplomáciai misszióval Albániába.²⁵

Anbazuk (Ambazuk) – ázsiai király (1–2. század) és Bazuk (a testvére) Kartlis Tskhovreba szerint.²⁶ V. Abajev megpróbálta a középperzsa *bazug* <óiráni **bazu-ka-* > oszét-digor szavakkal adatolni: *bazug* és *bazyg* 'felkar', 'váll'.²⁷ De nyilvánvaló, hogy sok török nyelvben a Bazik (Bazuk) *Basıχ* jelentése 'vastag' és 'hatalmas', az Āmbazik pedig karacsáj-balkárban 'a legkövérebb' vagy 'a leg-hatalmasabb'. Az is érdekes, hogy Procopius Caesarensis szerint Kr. u. 498–518 között egy hun Ambazuk birtokolta a Kaszpi-(Darial-)hegység hágóját, és Anasztasziosz császár barátja volt. A Bazuk név Basikh alakban (ahogy a karacsáj-balkár nyelv malkár dialektusában – *Bazikh* – ejtik) a hunok között is ismert, és Priskos (Πρίσκοϛ Παύρινϝ) Kr. u. 395 körül említ egy hun törzsfőnököt, *Basik-hot*. A *bazuq* szó szerepel a mameluk-kipcsak szótárban (*Kitāb al-Idrāk li-lisān al-Atrāk*) is, a török kiadásban pedig a *bazuq* kipcsak szó a török nyelvbe Şişman *adam* 'kövér ember' és karaita (Trok.) *bazix* formában kerül be.²⁸

Satinik Sat'inik — alán hercegnő és I. Artashes örmény király (Kr. u. II. század) felesége Mózes Xorenac'i „Örményország története” című művében.²⁹ V. I. Abajev az oszét Satannal (az oszét Nart sagák egyik személyével) veti egybe. A Satinik (Satan, Satana) nevet azonban nem az oszét nyelvből veszik át. A. Alemany azt írja, hogy „a legjobb feltételezés az, hogy a Nart sagák Satan nevével áll kapcsolatban, ami Abajev szerint egy »régai alán név«, amelynek etimológiája tisztázatlan”.³⁰ Itt kell tisztáznunk egy fontos dolgot. Ha ez a „nem világos etimológiájú” alán név nem az oszét nyelvből származik, ahogy A. Alemany és V. I. Abajev írta, akkor nagyon világos az átvétel a karacsáj-balkár nyelvből: „Szent (Bölcs) Anya” (sat /sinty 'szent', 'megszentelt' +ana 'anya'). V. I. Abajevnek, aki hosszú ideig tanulmányozta az adig, karacsáj, balkár és oszét Nart sagák szókinsét, tisztában kellene lennie ezzel. Érthető azonban, hogy

25 Moses Dasxuranci, 167.

26 Tsulaya 1979, 33.

27 Abaev 1949, 160, 167; Abaev 1958, 242.

28 Caferoğlu 1931, 16.

29 Abaev 1949, 42.

30 Alemany, 391.

nem érdeklődik a karacsáj-balkár etimológia iránt – ez az etimológia aláássa a Nart sagák oszét-iráni eredetének verzióját. Ugyanakkor V. I. Abajev elismerte azt a tényt, hogy az oszét Nart sagák hőseinek nevei többnyire török és mongol eredetű.

Kavtia Kavtia, Kavatia, Kavc'ia — mely nevet Mirvan georgiai király uralkodása idején (3–4. század) Leonti Mroveli szerint a *Kartlis Tskhovreba* (A kartliai királyok élete) című művében említene.³¹ A név a karbalki K'afz'yk szóból származik, jelentése 'bőrtáska'. Érdekes párhuzamot vonni az orosz Kalita Iván fejedelem (*kalita* – 'bőrtáska') nevével.

Mielőtt mélyebben belemennénk jelen cikk fő témájába, meg kell említenünk egy fontos információt az alánok, szkíták és szarmaták kultúrájáról. A szkíták, szarmaták és alánok étkezési hagyományai szinte teljes mértékben megegyeznek a török népek étkezési hagyományaival. Az ókori szerzők a szkítákat, szarmatákat és alánokat lóhúst és lótejet fogyasztó népekként írták le (törökül: *kimiz*). Ez a fajta étel nem szerepel az iráni és más letelepedett (nem-török) népek étkezési hagyományaiban. Ptolemaiosz beszámol a „szarmatákról-lóhúsevőkről”,³² Aiszkhülosz ezt írja: „A szkíták lótejet isznak.”³³ Homérosz a szkítákat lótejet ivóknak és lófejőknek nevezi.³⁴ Hérodotosz is megerősíti ezt az információt. Idősebb Plinius (Plinius Maior) azt írja, hogy a szarmaták lótejet és a ló lábának vénájából való vért adnak a köleskásához.³⁵ Ez az információ nagyon fontos, de a tudósok, akik e törzsek iráni eredetét keresték, soha nem vették figyelembe. Másodszor: meg kell említeni, hogy a szkíták, szarmaták és alánok a hunok és kunok módjára lovakat áldoztak. A Kislovodszki járásban (Észak-Kaukázus) számos alán sírt tártak fel lóleletekkel.

Ókori források (Procopius Caesarensis) megerősítik, hogy az alánok szoros etnikai kapcsolatban álltak a hunokkal, különösen a szabirokkal, és a kaukázusi alánok (karacsáj terület) a szabirok (Balkária területe) területének közelében éltek. K. Inostrancsev F. Hirt kijelentését idézi, miszerint „egy kínai műben

31 Leonty Mroveli, 39.

32 Udaltsov 1946, 41–50.

33 Piotrovsky 1937, 387.

34 Ivanchik 2005, 18.

35 Mayhoff 1892.

(Tong-dian, T'ung-tien) az alánokat T'ö-kü-möng = türkmén (türkök – A.G.) néven említik, ami új megvilágításba helyezi e nép genealógiáját”.³⁶

Közismert tény, hogy az oszétok a balkárokat *aszinak* (Aszi, Asszon) nevezik, Balkáriát pedig *Assiagnak* (Assziának).³⁷ Dr. Dmitrij Korobov, az Orosz Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének (Moszkva) alán-szakértő régésze a róluk szóló új könyvében ezt írta: „A törökül beszélő balkárok az oszétokat *assnak* hívják.”³⁸ A balkárok nem hívják az oszétokat *assnak*! Amint láthatjuk, ez egy példa a tények égbekiáltó és súlyos manipulációjára néhány ismert tudós részéről. Az ilyen manipulációk akadályozzák az alán történelem tudományos tanulmányozását.

Egy másik érdekes terület az ősi és modern népek DNS-ének tanulmányozása. Az ezen a területen tett felfedezések nagy jelentőséggel bírnak a történet-tudomány és különösen az alánok története szempontjából. A kaukázusi népek, valamint az alán és szkíta sírokból származó maradványok DNS-vizsgálatai megerősítik az alánok, a szkíták és a török népek közötti közvetlen genetikai kapcsolatokat, és elvetik az oszétokkal való ilyen kapcsolatokat. A szkíták többnyire a következő Y-DNS haplocsoportokkal rendelkeznek: R1a (Z2123), R1a-M513, R1a1a1b2-Z93 és néha N-M231, Q1b1a-L54, Q1b1a3-L330, R1b1a1a2. Az alánok főként R1a-val (Z2123, Z2124) rendelkeznek. A Tanaisból származó G minta, amelyet orosz tudósok „alánnak” nyilvánítottak, nem az alánokhoz tartozik, csupán feltételezték, hogy „alán”, aláni eredetét azonban nem erősítették meg.³⁹ A Kislovodszk közelében újonnan feltárt 6 alán sír a következő eredményeket hozta: 3 eltemetett – R1a haplocsoport (Z2123); 3 eltemetett – G2a haplocsoport, ugyanazzal a haplotípussal, amelyet a Kabard-Balkáliában található „Zayukovo” Koban-kultúrák temetőben fedeztek fel. A karacsájok és balkárok körében az R1a (Z2123, Z2122) – 36%, a G2a1 – 30% (2/3 ősi kobani kládok), a J2a – 13% (2/3 nagyon ősi), a Q1b – 8%, az R1b1a1 (M73) – 10% és a többi 3% arányban fordul elő. Az oszétok G2a1-gyel rendelkeznek – 85%-ban,

36 Inostrantsev 1901, 071.

37 Abaev 1958, 79; Miller 1887, 106.

38 Korobov 2009, 82.

39 Glashev 2020, 215.

és ezeknek a kládoknak a többsége nagyon közel áll a grúz G2a kládokhoz és viszonylag fiatal (9–12. századi); az oszétoknak csak 3 példánya azonos a kobáni kultúrából származó példánnyal (Kr. e. 8–6. század); a kabard-balkári „Zayukovo” temető (G2a1a), az oszétoknak szintén J2a – 9%, R1a (Z2123) – 0,6%, R1b1b2 (Z2103) – 7%. Jász (Magyarország) – R1a 61%. (Nincs bizonyíték az iráni nemzetekkel való kapcsolatukra.)

Dr. Vlagyimir Mavrogyin az orosz és magyar forrásokban szereplő jászokat török nyelvű bolgároknak tekintette. Prof. Anatolij Kljoszov a következőkre hívja fel a figyelmet: míg az oszétok között a legelterjedtebb a G2a haplocsoport (69% a digorok, 74% az ironok között), addig a magyarországi jászok között több fő haplocsoport van jelen: R1a (az oszétok között ez nagyon ritkán fordul elő), I2a (ez szinte minden esetben a déli szláv I2a-Y3120) és R1b. Összeségében ez a három haplocsoport adja a jász haplocsoportok 70%-át. Másodszor: a G2a haplocsoport a magyarországi jászokban is jelen van a kevésbé elterjedt haplocsoportok között (E1b, G2a, I1, J1, J2, Q, T), ezek gyakorisága 1,7% és 8% között változik. Harmadszor (és ez a döntő érv) a jellegzetes SNP mutációk, amelyek mint irreverzibilis mutációk markerként szolgálnak az oszétok és a magyarországi jászok Y kromoszómáján, eltérő DNS vonalakhoz tartoznak. Az oszétok esetében az SNP-ék két fő vonalon ágaznak szét (rövidített formában):

G2a1-Z6552 > Z6553 > Z6653 > Z6679 > Z6692 > Z7958 > Z7962 > Z7961
G2a2-L1259 > L30 > P303 > L140 > PF3346 > PF3345 > CTS342 > Z724

és további elágazásaik számos ágon haladnak tovább. A fentebb már említett okokból a magyarországi jászok esetében aránylag kevés adat van SNP-ékről, de még ezekből is egyértelmű kép bontakozik ki. DNS vonalaik sok ezer évvel ezelőtt elváltak az oszétokétól. Genomikai adatok alapján megállapítható, hogy a jászok esetében a vonal elválása a PF3345 SNP-ről indul 74 SNP mutációval ezelőtt, vagyis körülbelül 10 700 éve, és az SNP-k lánc a következő formában írható le: PF3345 > Z6779 > U1. Más minta (szintén jászoktól) azt mutatja, hogy az SNP-k lánca ugyanettől a PF3345 SNP-től indul, és a következőképpen alakul:

PF3345 > L497 > Z1815 > Y7538 > Z1816 > Z1823 > L43.

További példák a jászok és az oszétok SNP láncainak elágazására:

PF3345 > L497

és

Z6692 > Z6706 > Z6638 > Z6654 > FGC671 > FGC701 > Z7958 >
FT103489.

Ebben az esetben az oszét és a jász SNP-láncok elágazása 44 mutációval korábban, vagyis közelítőleg 6300 évvel ezelőtt történt. Egyes esetekben az oszét és jász SNP láncok elágazására még korábban történt meg, például az oszétok között Z6553 > Z6653, a jászok között Z6553 > FGC595. Ez az elágazás 16 200 évvel ezelőtti. Így magabiztosan levonható a következtetés, hogy a jász–oszét etnikai kapcsolat széles körben propagált elmélete megbukott, és ez végső csapást mér az „iráni nyelven beszélő” magyarországi jászok elméletére, és az ő lehetséges etnikai kapcsolataikra az oszétokkal.⁴⁰ Emellett az is elmondható, hogy az oszét G2a körülbelül 90%-a túlságosan fiatal (10–14. századi).

Emellett egy másik konklúzió is levonható: a hírhedt „jász szójegyzék” egy ismeretlen eredetű és meglehetősen kétes dokumentum.

Alán és hun örökség a karacsáj-balkár kultúrában: a karacsáj-balkár kultúra számos egyedi alán és hun elemet őrzött meg. A karacsáj-balkár Nart eposz sok helyen említi az alánokat és az ászokat (Ass). A Nártok a küklopszokat nevezik ásznak: „As iys, mus iys!” – ’Ász ember szaga van!’⁴¹; a Nártok (a hősök) egymást „alan”-nak hívják, mondván: „Alanla! Biz zhortuuldan kelebiz!” – ’Alánok! Portyáról térünk vissza!’⁴² A 16–19. századi térképeken Karacsájföldet „Alania” vagy „Alaneti” névvel jelzik. Az oszétok a balkárokat ászinak (ass, asson) nevezik, a balkárok az oszétokat dügernek (digor). Az Oszétia (Oss) megnevezést először a grúz irodalom használja, a 19. századnál nem korábban. Az oszétok

40 Klyosov-Glashev 2022.

41 Ortabajeva–Khadzhieva–Kholaev 1994, 72.

42 Ortabajeva–Khadzhieva–Kholaev 1994, 286.

önelnevezése digor vagy iron, és nem „ossetin”. A karacsáj-balkárok még ma is alánnak nevezik magukat: „Ei Alanla! Tinglagiz manga!” – ’Hé, alánok! Hallgassatok meg engem!’ vagy amikor megszólítják egymást, gyakran használják az „alán” szót. Az alán kifejezés ugyanakkor ismeretlen az oszétok között.

Ugyanakkor a karacsáj-balkárok megőrizték a hun kultúra néhány egyedi és nagyon fontos elemét. A karacsáj-balkárok azt mondják: „Qaydan čikding, khalger hansdan čikkanča!” – ’Honnan jöttél váratlanul, mint az öreg tőr a fűből?’ A *khlager* jelentése öreg rozsdás tőr. Ez emlékeztet bennünket Attila varázstöréről szóló legendára, amelyet Jordanes Geticája őrzött meg (Getica, 183).⁴³ A szvánok (Georgia) a karacsáj-balkárokat „Savior” szaviroknak (szabiroknak) nevezik. A „szabir” név Digoriában (Oszétia) is fennmaradt földrajzi névként: létezik ott egy „Saviri-kom” (A szabirok szurdoka)⁴⁴ nevű szurdok. Movses Dasxuranci (Movses Kaghankatvatsi, Movses Daskhurantsi) A *kaukázusi albánok története* című művében egyedülálló információk találhatók a kaukázusi hunok vallásáról: „...először égessék el a Darku-nand nevű Čopa-i mennydörgő temetőt...” (II. könyv, 41. fejezet).⁴⁵ A karacsáj-balkár folklór (pogány vallás) megőrizte a „čopa” és a „Darku-nand” neveket: 1. hun Čopa – karacsáj-balkár Čoppa ’a mennydörgés, a villámlás és az aratás istene’; 2. hun Darku-nand – karacsáj-balkár Derku (Darku) az Elbrusz melletti szent mező, ahol a karacsáj-balkárok állatokat áldoztak Tăiri-khan „istennek”. Movses Dasxuranci olvasata szerint: „Lovakat áldozva imádnak (a hunok) egy óriási vad szörnyeteget, akit Tengri-khan istenként hívnak segítségül [...]” (II. könyv, 40. fejezet).⁴⁶ Ez csupán néhány példa a karacsáj-balkár kultúrából, amely számos alán és hun elemet őriz.

43 Skrzhinskaya 1960, 160.

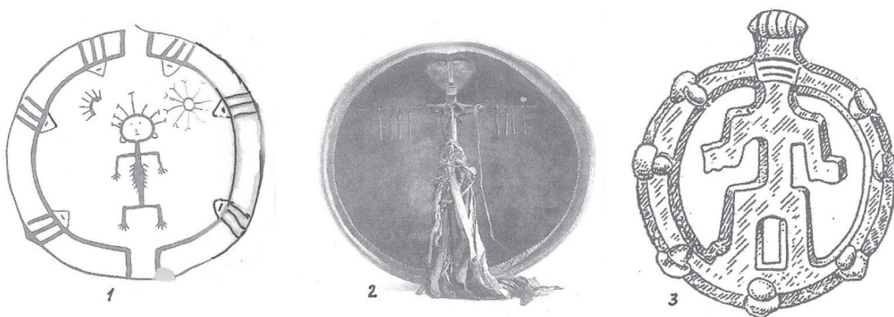
44 Tsagaeva 1971, 148.

45 Movses Dasxuranci (1984), 131.

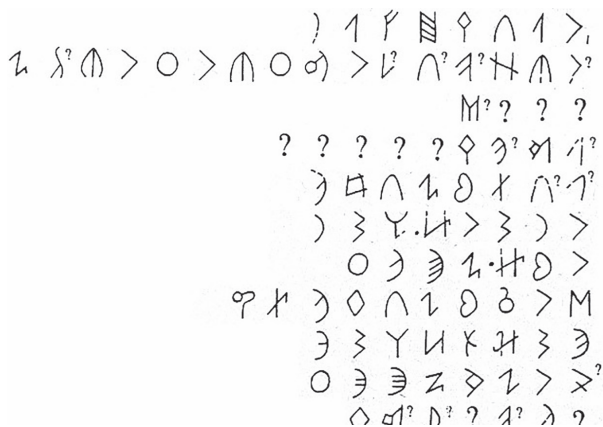
46 Movses Dasxuranci (1961), 156.

1. kép. Alánok és ősi türkök műemlékei 1–5. Dél-Szibéria, VI–IX. század;
6–10. Alánok (Karacsáj)

2. kép. 1. A ketek (Szibéria) amulettjei, 19. század, 2. az altáji tamburin 19. sz.
és 3. az alánok amulettjei, 7–10. sz.

3. kép. Rovásfeliratok a „Khumara” (Karacsáj) alán erődből
Dr. Igor Kyzlasov (1994) nyomán

№	Встречаемость	М	Х	Встречаемость
1	9/6	А		
2	5/5	И		
3	5/4	У		
4	5/2	:		
5	3/3	Х		
6	3/3	↓		
7	3/3	У		
8	2/2	Д		
9	2/2	У		
10	2/2	↓		
11	4/4	У		
12	15/9	У	У	3/3
13	11/3	У	О	3/2
14	10/4	У	У	10/6
15	8/5	У	У	4/2
16	7/5	У	У	2/1
17	7/4	А	А	3/3
18	6/4	И	И	1/1

№	Встречаемость	М	Х	Встречаемость
19	5/4	Y	Y	2/2
20	5/2	Y	Y	1/1
21	4/3	Y	Y	2/2
22	4/3	1	1	1/1
23	4/1	30	30	2/1
24	3/3	0	0	4/3
25	2/2	8	8	1/1
26	2/2	M	M	1/1
27	2/2	N	N	2/1
28	2/2	Y	Y	3/3
29	2/1	Y	Y	1/1
30	2/1	H	H	1/1
31	1/1	H	H	1/1
32			h	5/3
33			M	3/1
34			Y	3/3
35			Y	2/2
36			Y	2/1

4. kép. Rovásfeliratok az alán „Khumara” erődből (X)
és a Don vidéki Majakiból (M), Dr. Igor Kyzlasov (1994) nyomán

A hunok és az alánok közötti kapcsolat, valamint azok szoros etnikai kötődése a tudományos kutatásban eddig gyakorlatilag feldolgozatlan maradt. A hun elnevezés már jóval a 4. század előtt ismert volt Európában. A „hun” vagy „huna nép” mint a valahol a Kaukázusban élő törzs szerepel a persepolti ékírásos feliratokban Hystaspes alattvalói között.⁴⁷ A hunokat már az ókorban említik Kelet-Európában. Klaudiosz Ptolemaiosz (Kr. u. 100–170) is említi a „hunokat”, és a basztarnák és a roxolánok közé helyezi őket a Borysthenész partjaitól nem messze.⁴⁸ V. V. Latyshev úgy vélte, hogy Ptolemaiosz leírása a legkorábbi említés a török nyelvű hunokról.⁴⁹ F. Altheim Ptolemaiosz hunjait olyan hunoknak tartotta, akik szövetséget kötöttek Vitimir gótjaival, és ezek a hunok már a Kr. u. 2. században a Fekete-tenger északi partvidékén éltek.⁵⁰ A hunok a 3–4. században már a Kaukázusban is megjelennek. Örmény történetírók említik őket (különösen Movsész Xorenac‘i, aki „hunknak” vagy „honknak” nevezte őket) a Kaukázus északi lejtőitől nem messze, a 4. század elején, Kr. u. 259–312).⁵¹ Philostorgiosz (Kr. u. 4. század) arról számol be, hogy „az unnok valószínűleg az a nép, amelyet a régiek neuronoknak neveztek, a Rhiphaeus-hegység közelében éltek, ahonnan a Meótiszba ömlő Tanaisz vize ered.”⁵² Ezek a beszámolók nem hagynak kétséget afelől, hogy az európai hunok már jóval a Kr. u. 4. század előtt Európában éltek. Prof. S. D. Skazkin úgy vélte, hogy a hunok a Donon túl más nomád törzsekkel éltek, amelyeket alánoknak neveztek.⁵³ H. Korogly szerint a török nyelvű törzsek legkésőbb a Kr. u. 1. században jelentek meg a Kaukázusban.⁵⁴ N. Y. Merpert professzor azon a véleményen volt, hogy a török nyelvű bolgárok az időszámításunk utáni első évszázadokban Ázsiából hatoltak be a kaukázusi sztyeppék keleti területeire, ahol a szabirok és az alánok szomszédságában éltek, és az alánok jelentős kulturális hatást gyakoroltak a

47 Uslar 1881, 1.

48 Udaltsov 1946, 44.

49 Latyshev 1948, 238.

50 Altheim 1959, 348.

51 Patkanov 1883, 28.

52 Philostorgiosz, Lib. II. 741.

53 Skazkin 1948, 33.

54 Nagiev 1988, 31; Korogly 1976, 13–15.

bolgárookra.⁵⁵ A kaukázusi török nyelvű törzsek egyik első említése a bolgárokhoz kapcsolódik, és Kr. e. 149–127-re vonatkozik. Ez egy Kr. u. 3. századi szír szerző, Mar Abas Katina tanúságtétele, aki arról számol be, hogy a bolgárok az Észak-Kaukázusban éltek, és Kr. e. 149-ben megszállták Örményországot. A bolgárokat a 354-es Névtelen Kronográfus is említi a *Vulgares* felsorolásában az Észak-Kaukázusban 230 előtt élt törzsek között.⁵⁶ Mindez szkeptikussá tesz minket a hunok 370-es ázsiai inváziójának elméletével kapcsolatban. A „hun” név eredetét illetően nincs egyetértés. K. Inosztrencev Vámbery véleményére hivatkozik, miszerint az „unn”, „hun”, „kun” és „kumán” ugyanazon etnikai név módosulatai. K. Inosztrencev csatlakozik ehhez a véleményhez, és úgy véli, hogy figyelmet kell fordítani a „kumán” és a „hun” nevek közötti hasonlóságra.⁵⁷ A hunokról szóló legfontosabb információk az ókori örmény, grúz és albán írók műveiben találhatók. Különösen gazdag anyagot tartalmaz a kaukázusi hunokról (szabirokról) Movses Dasxuranci *A kaukázusi albánok története* című, fentebb már idézett műve.

Külön fontos kérdés az európai hunok és az ázsiai *xiongnuk* rokonságának kérdése. A történettudományban elfogadott az a vélemény, hogy előbbiek az utóbbiak leszármazottai. Ezt a kérdést részletesen kifejtette K. Inosztrencev fent említett *A xiongnuk és a hunok* című munkájában, de ez a munka nagyrészt elavult. Az elmélet mellett szóló fő érv a kelet-európai etnikai csoportok nagymértékű változásának megerősítetlen változata volt, és ennek kiindulópontja a kínai krónikákban található rövid említés volt egy kis xiongnu különítmény meneküléséről Észak-Mongóliából valahova nyugatra, még a Kr. e. 2. században. Ugyanakkor ezt az elméletet nem támasztotta alá több kiemelkedő tudós, akik mélyrehatóan tanulmányozták a hunok történetét (Bernshtam, Maenchen-Helfen stb.). A. N. Bernshtam megjegyezte:

„Kétségtelen, hogy a kaukázusi ősi Ptolemaiosz-kori „hunok” és „honok” a nyugati hun szövetség részét képezték. Vitathatatlan kapcsol-

55 Merpert 1957, 32–34.

56 Chronographus anni 354., 105; Lásd még Sirotenko 1972, 195–218.

57 Inostrantsev 1926, 118.

lat volt a hun formáció és a korábbi szkíta-szarmata formáció között. A hun típusú nagyszabású unió kialakulásában kétségtelen szerepet játszottak a Volga-vidék, sőt az Urál vadász- és pásztortörzsei is, amelyek csatlakoztak a hun unióhoz.”⁵⁸

A. N. Bernshtam így folytatja munkájában:

„A hunok kultúrájának kutatására rendelkezésre álló tárgyi emlékek lehetővé teszik számunkra, hogy kapcsolatot teremtsünk az európai hunok és a korábbi formációk között, ahelyett, hogy eredetüket teljes mértékben a nyugati hunokhoz és a keleti hunokhoz kötnénk. A tényeknek csak nagyon kis része kínál magyarázatot közép-ázsiai eredetre. Abból ítélve, hogy az alánok a hunokkal azonos, nomád életmódot folytató népek voltak, feltételezhető, hogy egy részük csatlakozott a hun hordához, másik részük délre, az Észak-Kaukázusba költözött, ahol nyomokban megmaradtak, valószínűleg a szabirok között.”⁵⁹

Ezt a nézetet O. Menchen-Helfen is támogatta, aki úgy vélte, hogy sem közvetlen, sem közvetett történelmi és régészeti adatok nem támasztják alá a hunok közép-ázsiai eredetének elméletét. O. Menchen-Helfen tagadta a hunok és a *xiongnuk* közötti közvetlen etnikai kapcsolatokat. Észrevételezte a kultúráik közötti különbségeket, különösen a művészetükben mutatkozó különbségeket.⁶⁰

A. N. Bernshtam azt írta, hogy a hunok Altajból nyugatra (Magyarországra) történő vándorlásának régészeti igazolásának nehézségeit vagy akár teljes hiányát a hunokkal foglalkozó szakirodalomban többször is megemlítették.⁶¹ Ez többnyire igaz. A klasszikus hun régiségek nem találhatók sem Altajban, sem Észak-Mongóliában: nem lelhető hun polikróm művészet, míg az Észak-Kaukázusban az ilyen régiségek koncentrációja rendkívül magas, és

58 Bernshtam 1951, 144.

59 Ibid. 148.

60 Maenchen-Helfen 1945, 243.

61 Bernshtam 1951, 207.

erről a területről ez a művészet nyugat felé terjedt el az Északi Fekete-tenger régióján keresztül Magyarországra ugyanebben a formában, valamint az Urál és az Aral vidékére. A hun művészet egyik, az Altajhoz talán legközelebbi példája a „Tugozvonovói sír”, egy hun nemes nyughelye. A polikróm stílus a hun kultúra egyik markáns megnyilvánulási formája. E stílus a dísz tárgyak, gazdagon aranyozott katonai felszerelések és arany lószerszámok készítésében ölt testet, amelyeket granulációval, illetve színes üveg- vagy vérvörös gránát berakásokkal ékesítettek. Ez a művészeti irányzat a Kr. u. IV–V. században éri el csúcspontját, majd a VII–VIII. századra fokozatosan háttérbe szorul, amikor már mindenütt egy egyszerűbb stílus válik uralkodóvá, s az aranyat ezüst és fehérfém ötvözetek váltják fel.

M. N. Pogrebova professzor véleménye szerint nemcsak a polikróm stílus, hanem maga a teljes hun kultúra is Kelet-Európából származik, nem pedig Közép-Ázsiából: „Ami a hunok mozgását illeti [...] teljesen nyilvánvaló, hogy anyagi kultúrájuk, különösen a polikróm stílus, az Urál hegységtől nyugatra eső területen született meg.”⁶²

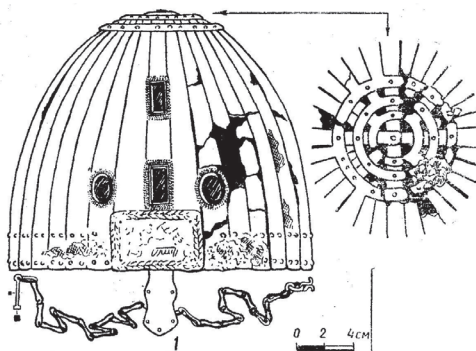
Azt, hogy a polikróm stílus eredete szorosan a hun társadalomhoz köthető, írott források is megerősítik. Az ókori szerzők – Priscus, Iordanes és mások – külön hangsúlyozták, hogy a hunok előszeretettel díszítették fegyvereiket és lószerszámaikat arannyal és drágakövekkel. Az is ismert, hogy ugyanez a polikróm stílus az Észak-Kaukázusból előkerült, úgynevezett „alán” leletek egyik meghatározó jellegzetessége. I. P. Zsatszkaja úgy véli, hogy a VI–VIII. századi türk sírokból származó tárgyak – lemezdszék, övveretek, egyélű kardok és török, merev vázas nyergek stb. – a hunok európai uralmának időszakára vezethetők vissza.⁶³

62 Pogrebova 2006, 181.

63 Zsatszkaja 1975, 19.

5. kép. Hun férfi rekonstrukciója a IV–V. századból származó „Volnyikovói kincslelet” alapján. Kurszki terület, Oroszország. (Fotó a Volnyikovói kincslelet című katalógusból, Moszkva, 2014)

6. kép. Sisak Kishpek falu temetkezési helyéről, IV–V. század, Kabardföld–Balkárföld.

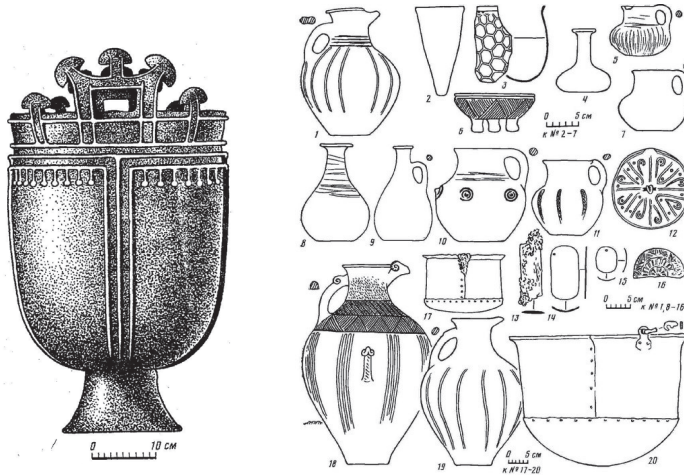
A hun kultúra egy másik fontos eleme: a hun üstök. A hun üstök a Mandzsúriától egészen Magyarorszáig terjedő hatalmas területen megtalálhatók és összefüggésbe hozhatók a szkíta és szarmata rituális bronzüstökkel. Egyes kutatók rámutatnak, hogy a nyitott, áttört füllel rendelkező bronzüstök a hun férfisírok jellegzetes mellékletei közé tartoznak.⁶⁴

Egy klasszikus hun üst került elő a hegyvidéki Balkáriában fekvő Habadz falu közelében egy gazdag sírból. Ez talán az egyetlen olyan hun üst, amely ilyen magasan, a Központi-Kaukázus hegyeiben, a hun fejedelemség déli határvidékén (2500 méterrel a tengerszint felett) került elő. Az üstöt egy tipikus alán temetkezési helyen találták, alán kerámiák társaságában. E jelentős felfedezést Dr. Valerij Bacsajev, az alán régészet szakértője publikálta 1984-ben a neves szovjet tudományos folyóiratban, a *Szovjet Régészetben* (*Sovetskaja Arheologija*).⁶⁵

64 Kovalevskaya 1984, 103.

65 Batchajev 1984, 256–258.

Különös, hogy ezt az üstöt nem említi I. Zsetskaja 1994-ben megjelent munkája, melyben a szerző alaposan elemzi az összes ismert hun üstöt.⁶⁶ A hun és a szarmata üstök genetikai kapcsolatban állnak egymással, valamint a szkíta üstökkel is. Ezt elsősorban formájuk és különösen a szarmata üstök fülének jellegzetessége – a három gomba formájú kidudorodás – támasztja alá.⁶⁷

7. kép. 1. Hun üst a habadzi (Balkária) „alán” sírból (1984);
2. Kerámiák a habadzi sírleletekből.

8. kép. Torzított koponyák: alánok (balra: Karacsáj, jobbra: Balkária),
és hunok középen (Tugozvonovo, Ob folyó)

66 Zsetskaya 1994.

67 Werner 1956, 57; Kovrig 1972, 95-127.

A hun üstök díszítése jóval összetettebb, és a füleiken nemcsak három, hanem gyakran négy vagy több gomba formájú kidudorodás is található. A szkíták, a szarmaták és a hunok körében ezeknek az üstöknek igen fontos rituális szerepük volt, emellett egy-egy törzsi egység jelképeiként is szolgáltak. Minden jelentősebb hun egységnek saját üstje volt. Ez a hagyomány hosszú ideig fennmaradt az Oszmán Birodalomban, különösen a janicsárok körében. Minden janicsár egység (osztag) rendelkezett saját üsttel, mely egyúttal a zászlajuk szerepét is betöltötte. Ha az üst elveszett a csatában, az adott egységet fel kellett oszlatni. Ez a szokás az oguzokkal és a szeldzsukokkal együtt öröklődött tovább. Ha a janicsárok úgy döntöttek, hogy fellázadnak, és megtagadják az engedelmességet a szultánnak, üstjüket elvitték a palotához, és fejjel lefelé fordítva tették le: ez azt jelentette, hogy fellázadtak. Kétségtelen, hogy a hunok királyságának főhadiszállása a mai Magyarország területén volt. A hunok fő törzsi csoportjai is ott helyezkedtek el. Feltételezhetjük, hogy az üstök a hunoknál is ugyanilyen célokat szolgáltak. Ezzel kapcsolatban, tekintettel a Magyarországon talált hun üstök jelentős számára, feltételezhetjük, hogy Pannónia a Hun Birodalom fontos politikai központja volt. Ebben a tekintetben külön említést érdemel a szkítáknál az üst kultusza és a szkíták híres „fő üstje”, amelyet Hérodotosz említ (Hérodotosz, IV, 81).⁶⁸ Johan Mattis elemezte a néprajzkutatóknak a balkáriak szent üstjéről, a „Taipok Kazan”-ról szóló terepi feljegyzéseit, ami karácásj-balkári nyelven annyit tesz: „a törzsi nyílhegyekből készült üst”. Ezt hosszú éveken át (a sztálini deportálásig) a balkáni Felső-Balkár (Verhnyaja Balkár vagy Kara [Nagy] Malkár) faluban őrizték. Mattis kiszámította a méreteit, és arra a következtetésre jutott, hogy a Hérodotosz által említett szkíta üstöt a mai napig megőrizhették Balkáriában.⁶⁹ Az üstök hagyománya megerősíti a szkíták, szarmaták és hunok közötti etnikai kapcsolatokat. Végezetül meg kell jegyezni, hogy a neves szovjet régész, prof. S. A. Pletnyova nem talált jobb megoldást, mint hogy közvetlen kapcsolatot feltételezzon a hun és a szkíta üstök között.⁷⁰

68 Mishenko 1885, 334.

69 Mattis 2002, 63.

70 Pletnyova 1982, 28–29.

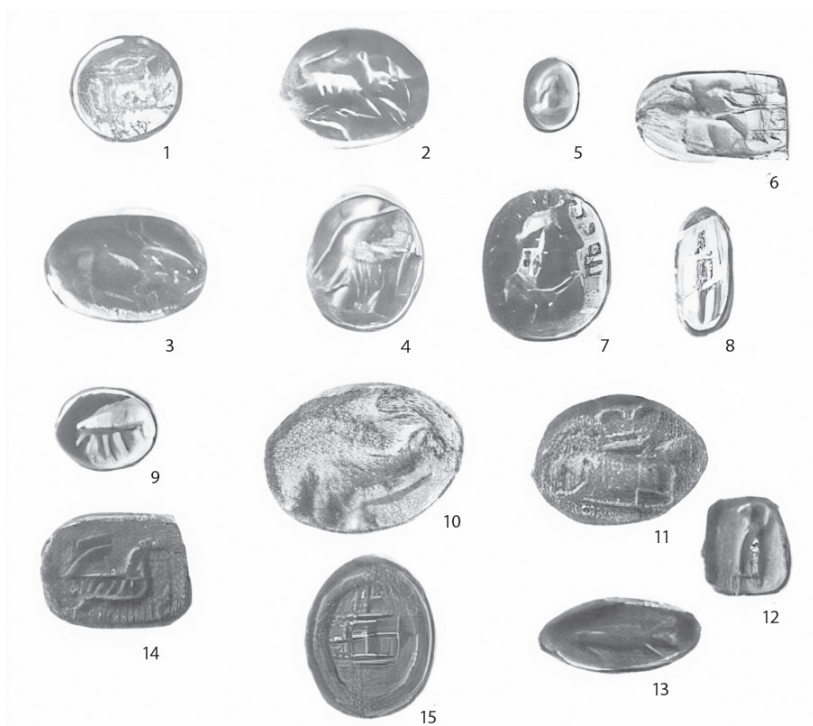
A kutatás a hun kori sztyeppék és maguknak a hunoknak a története tekintetében hosszú ideig megrekedt, és sztereotípiáknak volt kitéve. Ez negatívan hatott a Kelet- és Közép-Európa történetének eme egyik legfontosabb időszakáról szóló tudományos munkák többségének objektivitására. Számos tévedés kijavításra szorul, és ez elkerülhetetlen, ha azt akarjuk, hogy a történetírás fejlődjék. Néhány szót kell szólni az alánokkal kapcsolatos másik problémáról, az oszétok eredetéről. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy az oszétok nem az alánok leszármazottai. Mi az oszétok eredete? Feltételezhetjük, hogy szoros rokonságban állnak a grúzokkal, és nyelvükre (amely eredetét tekintve kaukázusi) erősen hatott valamilyen iráni nyelv. Feltételezhetjük, hogy ez az iráni nyelv az egyik olyan iráni törzs nyelve volt, amelyet a szasszanidák költöztettek családjaikkal Grúziába (Georgia), hogy a kaukázusi főhadssereg (*xpeβem*) őrségeként szolgáljanak, és harcoljanak az Észak-Kaukázusban élő, nagyon archaikus türk nyelvet beszélő alánok és hunok ellen. Ezt a verziót támaszthatják alá a Dél- és Észak-Oszétiából származó régészeti bizonyítékok, különösen a szászánida érmék⁷¹ és drágakövek.⁷² Ezek a leletek megerősítik a szászánida kultúra erős Dél-Oszétiában.

71 Tsutsiev 2014, 283–285.

72 Zakharov 1928.

9. kép. Szászánida drakhmák Oszétiából (A. Tsutsiev, 2014)

10. kép. Szászánida drágakövek Oszétiából: 1. Észak-Oszétia (pontos hely ismeretlen), 2. Kamunta, 3. Kamunta, 4. Kumbulta, 5. N. Chmi, 6. Kurtata kerület (Kartza falu), 7. Felső-Rutkha, 8. Rutkha, 9. Rutkha, 10. Kumbulta, 11. Dunte falu (Kamuntától délre), 12. Khussar-Khintsag (3 km-re Dargavs falutól), 13. Kamunta, 14. Kamunta, 15. Rutkha

Bibliográfia

Források

- Annaeus Lucanus:** *Pharsalia*. In Latyshev, V. V. (Szerk. és ford.): *Izvestiya drevnikh grecheskikh i latinskikh pisateley o Skifii i Kavkaze*. [Ancient Greek and Latin writers about Scythia and the Caucasus] Vol. II., issue 1., St. Petersburg, 1904.
- Annaeus Seneca:** *Thyestes*. In Latyshev, V. V. (Szerk. és ford.): *Izvestiya drevnikh grecheskikh i latinskikh pisateley o Skifii i Kavkaze*. [Ancient Greek and Latin writers about Scythia and the Caucasus] Vol. II., issue 1., St. Petersburg, 1904.
- Iordanes** [Jordan]: *O proiskhozhdenii i deyaniiakh getov (Getica)*. [On the origin and deeds of the Getes (Getica)] Ford. és szerk. Skrzhynskaya, E. C. Moskva, 1960.
- Leonty Mroveli:** *Kartlis Tskhovreba (Zhisn Kartlyiskikh Tsarey)*. [The Life of the Kartlian Kings] Ford. Tsulaya, G. V., Nauka, Moscow, 1979.
- Philostorgios:** *Church History, Lib. II*. In Latyshev, V. V. (Szerk. és ford.): *Izvestiya drevnikh grecheskikh i latinskikh pisateley o Skifii i Kavkaze*. [Ancient Greek and Latin writers about Scythia and the Caucasus] Vol. II., issue 1., St. Petersburg, 1904.
- Suetonius Tranquillus:** *Vitae Caesarum*. In Latyshev, V. V. (Szerk. és ford.): *Izvestiya drevnikh grecheskikh i latinskikh pisateley o Skifii i Kavkaze*. [Ancient Greek and Latin writers about Scythia and the Caucasus] Vol. II., issue 1., St. Petersburg, 1904.
- Valerius Flaccus** Setinus Balbus: *Argonauticon Libri octo*. In Latyshev, V. V. (szerk. és ford.): *Izvestiya drevnikh grecheskikh i latinskikh pisateley o Skifii i Kavkaze*. [Ancient Greek and Latin writers about Scythia and the Caucasus] Vol. II., issue 1., St. Petersburg, 1904.
- Dionysius Periegetes** Graece et latine, cum vetustis commentariis et interpretationibus. In *Geographi Graeci minores*. Lipsae, 1828. 303–310.

- Lucianus Samosatensis:** *Dialogs* (Skythes; Proxenos, 543–544). In Latyshev, V. V. (szerk. és ford.): *Izvestia drevnikh grecheskikh i latinskikh pisateley o Skifii i Kavkaze*. [Ancient writers about Scythia and the Caucasus] 1. (1948) 2.
- Chronographus anni 354:** Liber Generetionis, in MGH AA (= *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*), T. XI. 105.
- Moses Dasxuranci (1961):** Moses Dasxuranci. *History of the Caucasian Albanians*. Ford. Charles Dowsett. Oxford, 1961.
- Moses Dasxuranci (1984):** Movses Kalankatuatsi. *Istoriya Strany Alwank*. Ford. Smbatyan, S. Yerevan, 1984 [History of the Country Alwank]

Irodalom

- Abajev 1949.** Abaev V. I.: *Ossetinsky yazik i folklor* [Ossetian language and Folklore]. Academia nauk SSSR. Moscow-Leningrad, 1949.
- Abajev 1958.** Abajev, V. I.: *Istoriko-etimologicheskii slovar' osetinskogo yazika*. Volume I. Moscow-Leningrad, 1958.
- Abaev 1960.** Abaev, V. I.: *Ob alanskom substrate v balkaro-karachaevskom yazike: O proiskhozhdenii karachaevtsev i balkartsev. Materiali nauchnoi sessii* [About the Alan substratum in the Balkar-Karachay language: About the origin of the Karachays and Balkars. The materials of the scientific session]. Nalchik, 1960.
- Altheim 1959.** Altheim, F.: *Geschichte der Hunnen*. Berlin, 1959.
- Alemaný 2003:** Alemany, A.: *Alani v drevnikh i srednevekovikh pismennikh istochnikakh* [Sources on the Alans: a critical compilation]. Moscow, 2003.
- Annanepesov 1972.** Annanepesov, M.: *Khozyaistvo Turkmen v XVII–XIX vekakh*. Agadzhanov, S. G. Ashgabat, 1972. [Economy of the Turkmens in the XVII–XIX centuries. Szerk.: S. G. Agadzhanov]
- Batchajev 1984.** Batchajev, V. M.: *Gunnsky kotyol iz selenya Khabaz: Sovetskaya Arkheologiya* [Hunnish cauldron from the village Khabaz]. *Soviet Archaeology*, (1984) 1. sz. 256–258.
- Bernshtam 1951.** Bernshtam, A. N. *Ocherk istorii gunnov* [Essay on the History of the Huns]. Leningrad, 1951.

- Caferoğlu 1931.** Caferoğlu, A. *Abû-Hayyân. Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk.* Istanbul, 1931.
- Denisov 1959.** Denisov, P. V.: *Religioznie verovania Chuvash. Istoriko-etnograficheskie ocherki* [Religious of the Chuvash. Historical and ethnographic essays]. Cheboksary, 1959.
- Dzhanuzakov 1982.** Dzhanuzakov, T: *Ocherk kazakhskoy onomastiki* [Essay on Kazakh onomastics]. Nauka, Alma-Ata, 1982.
- Dowsett 1961.** Dowsett, C. J. F. (ford.): *The History of the Caucasian Albanians by Movses Dasxuranci.* Oxford University Press, London, 1961.
- Engberg-Lubotsky 2003.** Engberg, S.-Lubotsky, A.: Alanic marginal notes in a Byzantine manuscript; a preliminary report. *Nartamongae. The Journal of Alano-Ossetic Studies; Epic, Mythology & Language.* 2 (2003) 1–2. sz.
- Gafurov 1987.** Gafurov, A.: *Imya i istoria: ob imenakh arabov, persov, tajikov I turkov.* Moscow [Name and History: about the names of the Arabs, Persians, Tajiks and Turks]. Nauka, 1987.
- Gumilev 1967.** Gumilyov, L. N.: *Drevnie turki* [Ancient Turks]. Nauka, Moscow, 1967.
- Harmatta 1950.** Harmatta, J.: *Studies on the history of the Sarmatians.* Pázmány Péter Tudományegyetem, Görög Filológiai Intézet, Budapest, 1950.
- Harmatta 1951.** Harmatta, J.: Studies in the language of the Iranian tribes in South Russia. *Acta orientalia Academiae scientiarum Hungaricae.* 1. (1951) 2–3, 261–314.
- Harmatta 1970.** Harmatta, J.: *Studies in the History and Languages of the Sarmatians.* Szeged, 1970.
- Inostrantsev 1901.** Inostrantsev, K.: Review of the Book: Ueber Wolga-Hunnen und Hiung-nu, von Fr. Hirth. (Aus den Sitzungsberichten der philol.-philol. und histor. Classe der k. bayer. Akad. d. Wiss. 1899. Bd. II. Heft II, 245–278) München, 1900. Druck der Akademischlichen Buchdruckerei von F. Straub. ZVORAO, Volume 13 (1900) P. 071.
- Inostrantsev 1926.** Inostrantsev, K.: *Xiongnu i Gunni* [The Xiongnu and the Huns]. Leningrad, 1926.
- Ivanchik 2005.** Ivanchik, A. I.: *Na kanune kolonizatsii. Severnoye Prichernomorje i stepnie kochevniki VIII-VII vekov do n.e. v antichnoy literaturnoy tra-*

- ditsii* [On the Eve of the Colonization. The Northern Black Sea and Steppe Nomads of VIII-VII centuries BC in the Ancient Literary Tradition]. Moscow, 2005.
- Glashev 2020.** Glashev, A. A.: *Alani i Assi: proiskhozhdenie, kultura, nasledie* [Alans and Asses: origin, culture, heritage]. Moskva, 2020.
- Karpov 1858.** Karpov, V. N. (szerk.): *Nikifor Vrieny. Istoricheskie zapiski. Vizantiyskie istoriki* [Nikephoros Vrienius. Historical notes. Byzantine historians]. Saint-Petersburg, 1858.
- Klyosov-Glashev, 2022:** Klyosov, A. A. – Glashev, A. A.: *Skifi, Sarmati, Alani: proiskhozhdenie, nasledie DNA* [The Scythians, Sarmatians, Alans: origin, heritage, DNA]. Nashe Zavtra, Moscow, 2022.
- Korobov 2009:** Korobov, D. S.: *Alani Severnogo Kavkaza* [The Alans of the Northern Caucasus]. Saint-Petersburg, 2009.
- Korogly 1976.** Korogly Kh.: *Oguzsky geroichesky epos* [Oguz Heroic Sagas]. Nauka, Moscow, 1976.
- Kovalevskaya 1984.** Kovalevskaya, V. B.: *Kavkaz i Alani* [The Caucasus and the Alans]. Nauka, Moscow, 1984.
- Kovrig 1972.** Kovrig, I.: Hunnisch Kessel aus Umgebung von Várpalota. *Folia Archaeologica*. 23. (1972) 95–127.
- Kuznetsov 1992.** Kuznetsov V. A.: *Ocherki istorii Alan*. 2-e izd [Essays on the History of the Alans. 2nd ed.]. Ir, Vladikavkaz, 1992.
- Latyshev 1900. Latyshev, V. V.: *Izvestia drevnikh avtorov o Skifii I Kavkaze* [Ancient Writers on Scythia and the Caucasus]. Part 1., issue 3., Saint-Petersburg, 1900.
- Latyshev 1948.** Latyshev, V. V.: *Izvestia drevnikh avtorov o Skifii I Kavkaze*. [Ancient Writers about the Scythia and the Caucasus] *Vestnik drevnei istorii*, 1948, 2. sz.
- Mattis 2002.** Mattis, J.: Rekonstruktsia skifskogo kotla, izvestnogo v Balkarii v XIX veke [Reconstruction of the Scythian cauldron known in Balkaria in the 19th century]. In *Aspekti kulturnoy antropologii narodov Kabardino-Balkarskoy Respubliki* [Aspects of cultural anthropology of the peoples of the Kabardino-Balkarian Republic]. Nalchik, 2002.

- Maenchen-Helfen 1945.** Maenchen-Helfen, O.: Huns and Hsung-nu. *Byzantion*. 17 (1944–1945) 222–243.
- Mayhoff 1892.** Mayhoff, C. (szerk.): Plinii Secundi: *Naturalis Historiae libri XXXVII.*, Teubner, Lipsiae, 1892.
- Merpert 1957.** Merpert, N.: *K voprosu o drevneyshikh bolgarskikh plemenakh* [On the Problem of the Ancient Bulgar tribes]. Kazan, 1957.
- Miller 1887.** Miller, V.: *Osetinskie etyudi* [The Ossetian sketches]. Part III, Moscow, 1887.
- Mishenko 1885.** Mishenko, F. G. (ford.): *Gerodot: Istoria v devyaty knigakh* [Herodotus. History in nine books]. Moscow, 1885.
- Mommsen 1850.** Mommsen, Th.: *Über den Chronographen von Jahre 257.* Leipzig, 1850.
- Moravcsik 1958.** Moravcsik, Gy.: *Byzantinoturcica*. Band II. Akademie-Verlag, Berlin, 1958.
- Musakulov 1959.** Musakulov, T.: *Russiko-Kazakhsky tokovy biologicheskyy slovar* [Russian-Kazakh explanatory biological dictionary]. Volume I., Alma-Ata. 1959.
- Nagiev 1988.** Nagiev, J.: Yugoslavskoye izdanie “Kitabi dede Korkud” [Yugoslav edition of “Kitabi dede Korkud”]. *Sovietskaya Turkologiya*. 3 (1988) 30–40.
- Ortabajeva–Khadzhieva–Kholaev 1994.** Ortabajeva, R. A.–Khadzhieva, T.M.–Kholaev, A. Z. (szerk.): *Narty: Geroichesky epos balkartsev i karachaytsev* [Narts: the Heroic Sagas of the Balkars and Karachays]. Institute of world literature of Russian Academy of Science, Nauka, Moskva, 1994.
- Patkanov 1883.** Patkanov, K. P.: Iz novogo spiska geografyi pripisivayemoy Moiseyu Khorenskomu. *Zhurnal Mimisterstva Narodnogo Prosvesheniya*. CXXVI. (1883). 22–32. [On the New Version of the Geography attributed to Moses Khorensky].
- Piotrovsky 1937.** Piotrovsky, A. I. (ford.): *Eskhil. Tragedii* [Aeschylus. Tragedies]. Moscow–Leningrad. 1937.
- Pogrebova 2006.** Pogrebova, M. N.: Tsentralno-aziatskaya gipoteza proiskhozhdeniya skifskoy materialnoy kulturi i skifskogo etnosa [The Central Asian Hypothesis of the Origin of the Scythian Culture and the Scythians]. *Drevnosti skifskoy epokhi* [Antiquities of the Scythian Era] 7 (2006) 172–193.

- Rtveladze 1976.** Rtveladze, E. V.: O pokhode Timura na Severny Kavkaz [About Timur's campaign in the North Caucasus]. *Archeologo-etnografichesky sbornik* [Archaeological and ethnographic collection] 4 (1976) 103–128.
- Sattarov 1981.** Sattarov, G. F.: *Tatar isemnire suzlege* [Dictionary of Tatar Names]. Kazan, 1981.
- Sirotenko 1972.** Sirotenko, V. T.: Pismennye svidetel'stva o bulgarakh IV–VII vekov v svete sovremennikh im istoricheskikh sobitiiy [Written evidence about the Bulgars of the 4th–7th centuries in the light of contemporary historical events]. *Slavyano-Balkanskie issledovaniya. Istoriografia I istichnikovedenie* [Slavic-Balkan studies. Historiography and the Sources] (1972) 195–218.
- Skazkin 1948.** Skazkin, S. D. (szerk.): *Kniga dlya chteniya po istorii srednikh vekov* [The Book for Reading on the History of the Middle Ages]. 1. Early Middle Ages. Moscow, 1948.
- Suyunchev–Tennishev 1983:** *Karachaevo-Balkarsko-Russky Slovar'*. Szerk.: Tennishev E. R.–Suyunchev Kh. I. Moscow, "Russky Yazik", 1989. [Karachay-Balkar-Russian Dictionary].
- Shatinova 1971:** Shatinova N. I.: *K istorii altaiskikh imen / Etnografiya imen.* [On the History of Altai Names / Ethnography of Names.] Nauka, Moscow, 1971. 65–70.
- Tsagaeva 1971:** Tsagaeva A. D.: *Toponymya Severnoy Ossetii* [The Toponyms of the Northern Ossetia]. Part 1. Ordzhonikidze, 1971.
- Tsutsiev 2014.** Tsutsiev, A. A.: Novie nakhodki sasanidskikh drakhm na territorii Ossetii [New finds of Sassanian drachmas on the territory of Ossetia.] In Uő: E. I. Krupnov i razvitie archeologii Severnogo Kavkaza. XXVIII Krupnovskie chteniya. Moskva, 21–25 Aprelya 2014 goda, [E. I. Krupnov and the development of archeology of the Northern Caucasus. XXVIII Kupnov readings. Moscow, April 21–25, 2014.] Moscow, 2014. 283–285.
- Udal'tsov 1946.** Udal'tsov, A. D.: Plemena Evropeyskoy Sarmatii [The Tribes of the European Sarmatia]. *Sovetskaya Ethnografiya* [Soviet Ethnography] 2. (1946) 41–50.
- Werner 1956.** Werner, J.: *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches.* A. Textteil. Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München, 1956.

- Zakharov 1928.** Zakharov, A. A.: *Gemmi Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeya* [Gems of the State Historical Museum]. Moscow, 1928.
- Zasetskaya 1975.** Zasetskaya, I. P.: *Zolotyie Ukrasheniya Gunnskoy Epokhy* [The Golden Jewelry of the Hunnic Era]. Leningrad, 1975.
- Zasetskaya 1994.** Zasetskaya, I. P.: *Kultura kochevnikov yuzhno-russkikh stepy v gunnskuyu epokhu (konets IV–V veka)* [The Culture of the Nomadic Tribes of the South-Russian Steppes in the Hun Era (late IV-V centuries)]. Saint-Petersburg, 1994.
- Zhanuzakov 1971.** Zhanuzakov, T. Zh.: Obichai i traditsii v kazakhskoy antroponimii [Customs and Traditions in the Kazakh Anthroponyms]. *Etnografiya imen* [Ethnography of Names]. Nauka, Moscow, 1971. 100–103.
- Uslar 1881.** Uslar, P. K.: *Drevneyshie skazania o Kavkaze* [Ancient Legends about the Caucasus]. Tiflis, 1881.